

Van de auteur van *Wat écht werkt*

David Mitchell

Gelijke kansen in de school

Diversiteit in vijf thema's

pica | pelckmans pro

In dit boek worden de volgende icoontjes gebruikt:

Er is een download beschikbaar.

Je vindt deze op de productpagina van dit boek op www.uitgeverijpica.nl.

Verdiepende achtergrondinformatie, zoals historische achtergronden of recente ontwikkelingen.

Aanvullende informatie uit statistieken en cijfermatige onderzoeken.

David Mitchell

Gelijke kansen in de school. Diversiteit in vijf thema's

Omslag: Digitale klerken, Utrecht

Opmaak binnenwerk: Mat-Zet, Soest

Vertaling: Punt. vertalen & redactie, Amersfoort

Copyright © 2017 David Mitchell

Oorspronkelijke titel: *Diversities in Education. Effective ways to reach all learners*

All rights reserved. Authorised translation from the English language edition published by Routledge, a member of the Taylor& Francis Group, an Informa Business.

Copyright © 2018 voor de Nederlandse taal: Uitgeverij Pica, Huizen

NUR 840

ISBN 9789491806964

Voor België:

ISBN 9789463370752

Depot D/2018/13955/40

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Aan het papier waarop dit boek is gedrukt, is het EU Ecolabel toegekend. Dat betekent dat het papier is geproduceerd met een lagere milieubelasting van grondstoffen, energie, water, afval en verpakking.

www.pelckmanspro.be

www.uitgeverijpica.nl

Inhoud

1	Verschillen en gelijkheden – een inleiding	7
1.1	Inleiding	7
1.2	Wat we bedoelen met ‘anders’ en divers’?	7
1.3	Verschillen fascineren ons	8
1.4	Verschillen kunnen ernstige gevolgen hebben	9
1.5	Sommige onderwijssystemen discrimineren	9
1.6	Doelen en perspectieven	10
1.7	De opbouw van dit boek	12
	Conclusie	17
2	Sekse en gender	18
2.1	Wat bedoelen we met sekse en gender?	18
2.2	Waarom verschillen genders?	22
2.3	Wat veroorzaakt genderverschillen?	38
	2.3.1 Biologische verklaringen	39
	2.3.2 Sociaal-culturele verklaringen	41
	2.3.3 Een interactionele benadering	51
2.4	Hoe moet het onderwijs omgaan met genderverschillen?	52
	2.4.1 Aanpassingen op maatschappelijk en systeemniveau	53
	2.4.2 Strategieën op schoolniveau	55
	2.4.3 Strategieën in de klas	56
	Conclusies	58
3	Verschillen in sociale klasse/sociaaleconomische status	63
3.1	Wat bedoelen we met sociale klasse/sociaaleconomische status?	64
	3.1.1 Definities	64
	3.1.2 Uitgangspunten bij dit hoofdstuk	65
	3.1.3 Economische en sociale gevolgen	65
3.2	Hoe beïnvloedt SES onderwijsprestaties?	66
3.3	Wat veroorzaakt SES-verschillen?	70
	3.3.1 Maatschappelijke factoren	71
	3.3.2 Gezinsfactoren	77
	3.3.3 School- en klasfactoren	79
3.4	Hoe moet het onderwijs omgaan met SES-verschillen?	83
	3.4.1 Aanpassingen op maatschappelijk en systeemniveau	83
	3.4.2 Strategieën op schoolniveau	111
	3.4.3 Strategieën in de klas	116
	Conclusies	118

4	Verschillen in ras, etniciteit en cultuur	122
4.1	Wat bedoelen we met ras, etniciteit en cultuur?	123
4.1.1	Ras, etniciteit en cultuur hebben verschillende betekenissen	123
4.1.2	Landen verschillen onderling	126
4.2	Waarin verschillen rassen, etniciteiten en culturen?	129
4.3	Wat maakt dat etnische verschillen van invloed zijn op onderwijsprestaties?	133
4.4	Hoe moet het onderwijs omgaan met raciale, etnische en culturele verschillen?	146
4.4.1	Aanpassingen op maatschappelijk en systeemniveau	146
4.4.2	Strategieën op schoolniveau	158
4.4.3	Strategieën in de klas	161
	Conclusies	166
5	Verschillen in religies en overtuigingen	170
5.1	Wat is de aard van religie en haar plaats in de samenleving?	170
5.2	Welke rechten hebben mensen om hun religie of overtuiging te praktiseren?	179
5.3	Welke rol moet religie krijgen in het onderwijs?	184
5.3.1	Religie op scholen neemt veel verschillende vormen aan	184
5.3.2	Landen gaan op verschillende manieren om met religie in het onderwijs	192
	Conclusies	207
6	Verschillen in vermogens	212
6.1	Wat bedoelen we met verschillen in vermogens?	214
6.1.1	Drie hoofdsoorten verschillen in vermogens	214
6.1.2	Drie verschillende paradigma's	216
6.1.3	Landen verschillen sterk in hun definitie en categorisering van verschillen in vermogens	218
6.2	Hoe verschillen leerlingen met verschillende vermogens in hun prestaties?	228
6.3	Wat veroorzaakt verschillen in vermogens?	231
6.4	Hoe moet het onderwijs omgaan met verschillen in vermogens?	234
6.4.1	Aanpassingen op maatschappelijk en systeemniveau	234
6.4.2	Strategieën op schoolniveau	252
6.4.3	Strategieën in de klas	256
	Conclusies	260
7	Conclusies	263
	Literatuur	275

I

Verschillen en gelijkheden een inleiding

Onthoud altijd dat je absoluut uniek bent. Net als iedereen.
(Margaret Mead)

1.1 Inleiding

Mensen hebben veel kenmerken met elkaar gemeen, sommige delen ze met anderen en andere zijn specifiek voor henzelf. Het is deze diversiteit die ons leven iedere dag op talloze manieren verrijkt. Toch roept diversiteit bij sommigen aversie op, of zelfs angst, en bereiken zij een punt waarop ze degenen die anders zijn gaan discrimineren, uitsluiten of zelfs vervolgen om hun anders-zijn. Vooral in westerse landen wordt de bevolking steeds diverser. Hierbij spelen allerlei factoren een rol: de impact van globalisering met de daarmee gepaard gaande arbeidsmobiliteit; de toestroom van mensen die conflictgebieden of de gevolgen van de klimaatverandering ontvluchten, of die op zoek zijn naar een betere economische toekomst; veranderende demografische profielen als gevolg van bijvoorbeeld verschillende geboortecijfers bij diverse groepen; en onafhankelijke keuzes voor een identiteit die vrije burgers maken. Steven Vertovec, hoogleraar transnationale antropologie aan de Universiteit van Oxford, heeft deze trend 'superdiversiteit' genoemd (hij had het over Groot-Brittannië, maar de term is uiteraard breder inzetbaar). Hij definieerde dat als volgt: 'een dynamische wisselwerking van variabelen bij een toegenomen aantal nieuwe, kleine en verspreide, van verschillende plekken afkomstige, transnationaal verbonden, sociaaleconomisch gedifferentieerde [groepen] immigranten met verschillende juridische status, die in het afgelopen decennium zijn aangekomen.'¹

Helaas leidt diversiteit – en superdiversiteit – vaak tot intolerantie en conflicten op het niveau van de samenleving (macroniveau) en individueel (microniveau), wat vervolgens leidt tot kwetsbaarheid, vooral bij kinderen. Dit is een belangrijk punt van zorg voor scholen, die aandacht moeten besteden aan vrede, rechtvaardigheid en gelijkwaardigheid in de samenleving (en de wereld), gebaseerd op wederzijds respect en verdraagzaamheid. Ik hoop dat dit boek hieraan een bijdrage levert.

1.2 Wat we bedoelen met 'anders' en 'divers'?

De definitie van *diversiteit* is: een verscheidenheid aan mensen of dingen die zeer van elkaar verschillen. Het is afgeleid van het Oudfranse *diversite*, van het Latijnse *diversitas* en *diversus*. *Divers* is het voltooid deelwoord van *divertere*, wat 'afwenden' betekent.

Als het om mensen gaat, verwijzen ‘verschil’ en ‘diversiteit’ normaal gesproken naar de dimensies sekse en gender; sociaaleconomische status; ras, etniciteit en cultuur; overtuigingen en religie; en beperkingen. Deze vormen de ‘*big five*’, waar het in dit boek over gaat.

In een interessant artikel specificerde Nicholas Burbules verscheidene denkwijzen over verschillen, in wat hij ‘een grammatica van verschil’ noemde.² Kort gezegd gaat het hierbij om:

1. verschil in variëteit, zoals bij verschillende soorten binnen een bepaalde categorie, bijvoorbeeld verschillende nationaliteiten;
2. verschil in mate van een bepaald kenmerk, bijvoorbeeld huidskleur;
3. verschil als variatie, zoals bij combinaties van of nadruk op bepaalde elementen, bijvoorbeeld verschillende lichaamstypen of verschillende toestanden van (in)validiteit;
4. verschil als een versie, zoals een bekende norm die wordt veranderd door interpretatie, maar die anders dan een variatie bepaalde belangrijke elementen van de norm onveranderd laat en ze alleen een andere betekenis of toon geeft, bijvoorbeeld verschillen in seksuele identiteit;
5. verschil als een analogie, waarbij verschillen worden bepaald als relatief, niet ten opzichte van gemeenschappelijke normen maar van vergelijkbare, parallelle normen, bijvoorbeeld verschillende morele overtuigingen.

1.3 Verschillen fascineren ons

De media – en wij als consumenten waarschijnlijk ook – zijn dol op verhalen over menselijke verschillen. Sommige verschillen bewonderen we en benijden we zelfs, andere wekken aversie of angst op; maar allemaal lijken ze ons te fascineren. Deze verscheidenheid wordt geïllustreerd door enkele verhalen die ik in de loop van een week in diverse kranten las:

- Gender-verschillen: Een artikel bespreekt burgerlijke verbintenissen en het homohuwelijk; een columnist stelt dat het ‘behoorlijk moeilijk is om een vrouw te zijn’, aangezien er veel ongeschreven regels gelden.
- Verschillen in sociaaleconomische status: Een rapport wijst uit dat de 85 rijkste mensen op aarde samen evenveel rijkdom hebben verzameld als de helft van de wereldbevolking. Een ander rapport merkt op dat de rijkste 1 procent nu 48 procent van alle rijkdom ter wereld bezit.
- De Internationale Organisatie voor Migratie heeft gezegd dat in 2015 meer dan één miljoen migranten en vluchtelingen de oversteek naar Europa hebben gemaakt, als gevolg van oorlog, armoede en vervolging in Afrika en het Midden-Oosten. Dit betekent een verviervoudiging ten opzichte van 2014.
- Religieuze verschillen: Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens heeft het Franse verbod op gezichtsbedekkende islamitische hoofddoeken op straat goedgekeurd, in een zaak aangespannen door een vrouw die claimt dat haar vrijheid van godsdienst is geschonden; strijdkrachten van Islamitische Staat (IS) in Irak en de Levant (ISIS) in Mosul dreigen christenen te doden als die niet vertrekken of zich bekeren tot de islam; in mijn woonplaats Christchurch in Nieuw-

Zeeland protesteert een moeder tegen een wet die godsdienstonderwijs op staatscholen in sommige omstandigheden toestaat.

- Intellectuele verschillen: Een artikel beschrijft hoe een uitzonderlijk creatief ontwerp de basis vormt voor duurzame zakelijke kansen.
- Lichamelijke verschillen: Australisch onderzoek toont aan dat kinderen van nog maar acht jaar al ontevreden zijn over hun lichaam en dat de meerderheid van tien- en elfjarigen probeert af te vallen; onder de provocerende titel 'Talking about an awkward issue' werpt een artikel de vraag op of gehandicapte sporters zouden mogen meedoen aan de Gemenebestspelen in Glasgow.
- Verschillen in persoonlijkheden: Een mishandelde vrouw is schuldig bevonden aan het doodsteken van haar partner; een man met de intrigerende naam All Means All, die vastzit wegens doodsb bedreigingen richting de premier, heeft zijn hongerstaking opgegeven.
- Verschillen in gezinsstructuur: In een column beschrijft een correspondent haar ervaringen met een vrouw met elf kinderen.

1.4 Verschillen kunnen ernstige gevolgen hebben

In de loop der eeuwen hebben overal ter wereld mensen die 'anders' zijn, geleden onder de gevolgen van xenofobie, discriminatie, segregatie en uitsluiting. In de ernstigste gevallen lieten zij het leven in oorlog en andere conflicten. Volgens de Verenigde Naties hebben 53 gewapende conflicten gedurende de jaren negentig van de vorige eeuw geleid tot 3,9 miljoen doden, waarvan bijna 90 procent burgers betrof;³ aantallen die grofweg overeenkomen met de hele bevolking van Los Angeles of die van landen als Ierland en Nieuw-Zeeland. Daarnaast waren er in 2002 naar schatting 22 miljoen internationale vluchtelingen in de wereld en nog eens 20-25 miljoen ontheemden binnen hun eigen landsgrenzen.⁴

Vanwege 'anders zijn' zijn individuen of groepen uitgesloten van deelname aan onderwijs en uit de samenleving in het algemeen. In zijn extreemste vorm leidde dit tot pogingen om hele bevolkingsgroepen uit te roeien, bijvoorbeeld in nazi-Duitsland en meer recent in Rwanda en Irak/Syrië. Zelfs in moderne, 'hoogontwikkelde' samenlevingen zijn kinderen die zich niet schikken naar de dominante norm kwetsbaar voor stigmatisering en buitensluiting.

1.5 Sommige onderwijssystemen discrimineren

Helaas leveren onderwijssystemen, zowel vroeger als nu, volop voorbeelden van actieve of passieve discriminatie – van groepen mensen met een andere huidskleur, een handicap of bepaalde religieuze overtuigingen, van immigranten, armen, vrouwen... Soms was deze discriminatie positief en werd het gemotiveerd door de wens om het beste voor kinderen te doen – bijvoorbeeld het inrichten van speciaal onderwijs of speciale klassen voor kinderen met een beperking. In andere gevallen was de discriminatie openlijk vijandig en weerspiegelde die bredere sociale waarden, zoals segregatie in het onderwijs onder de apartheid in Zuid-Afrika.

1.6 Doelen en perspectieven

Dit boek is gebaseerd op twee doelen en negentien perspectieven op hoe onderwijs en samenleving zouden moeten omgaan met diversiteit. Ik geef hiervan eerst een korte samenvatting. Voor een uitvoerige theoretische onderbouwing van deze doelen en perspectieven kun je de downloads raadplegen.

Met dit boek heb ik twee elkaar kruisende doelen voor ogen:

A. Het respecteren en versterken van de mensenrechten

Het is belangrijk de mensenrechten van verschillende groepen te begrijpen en beschermen. Deze rechten vertellen ons hoe we anderen mogen en wel of juist niet moeten bejegenen, en wat we op onze beurt mogen verwachten van het gedrag van anderen jegens ons. Er kan ook sprake zijn van conflicterende belangen, zoals de rechten van kinderen die niet samengaan met die van hun ouders als het gaat om de vrijheid van godsdienst. Daarmee samen hangt het besluit welke principes van verdelende rechtvaardigheid van toepassing zouden moeten zijn. Dit is buitengewoon belangrijk om te bepalen hoe samenlevingen omgaan met verschillen tussen hun burgers, met name hoe ze zich gedragen ten opzichte van degenen die minder bevoorrecht zijn – en vooral ten opzichte van kinderen.

B. Het ontwikkelen van een inclusieve samenleving en een inclusieve wereldgemeenschap

In dit boek wil ik het bereik van inclusief onderwijs uitbreiden van de focus op speciale onderwijsbehoeften die voortkomen uit beperkingen, naar alle leerlingen. Met name besteed ik aandacht aan andere mogelijke bronnen van achterstand en uitsluiting, zoals gender (in sommige landen), armoede, taal, etniciteit en het behoren tot een religieuze minderheid.

Bij het nastreven van deze twee doelen besteed ik in dit boek aandacht aan negentien nauw met elkaar samenhangende principes:

1. Besluiten welke principes van verdelende rechtvaardigheid (de verdeling van rechten, plichten, privileges en nadelen) van toepassing zouden moeten zijn, is uiterst belangrijk om te bepalen hoe samenlevingen omgaan met verschillen tussen hun burgers, met name hoe ze zich gedragen tegenover de minder bevoorrechtten – en in het bijzonder tegenover kinderen.
2. Diversiteiten moeten vanuit een ecologisch perspectief worden gezien. Het kind wordt beïnvloed door complexe interacties tussen maatschappelijke, gemeenschaps-, gezins-, school- en klasfactoren. Op overeenkomstige wijze moeten interventies zich richten op deze factoren en de manier waarop zij kunnen 'samensmelten'. Een daarmee samenhangend punt om rekening mee te houden is dat de samenleving en haar instrumenten, waaronder scholen vallen, weliswaar een grote verantwoordelijkheid hebben voor wat kinderen leren, maar dat de kinderen zelf ook aanzienlijk bijdragen aan dit proces. Kinderen zijn actieve construeerders van kennis en zijn over het algemeen in staat om hun eigen leren aan te sturen.
3. Het beeld van diversiteit varieert in tijd en ruimte. Er wordt anders tegen diversiteit aangekeken in verschillende landen en op verschillende momenten in de geschiedenis. De context

van tijd en ruimte is van invloed op de manier waarop diverse domeinen van verschil sociaal geconstrueerd worden en op de aard van de strijdige sociale krachten die daarin een rol spelen.

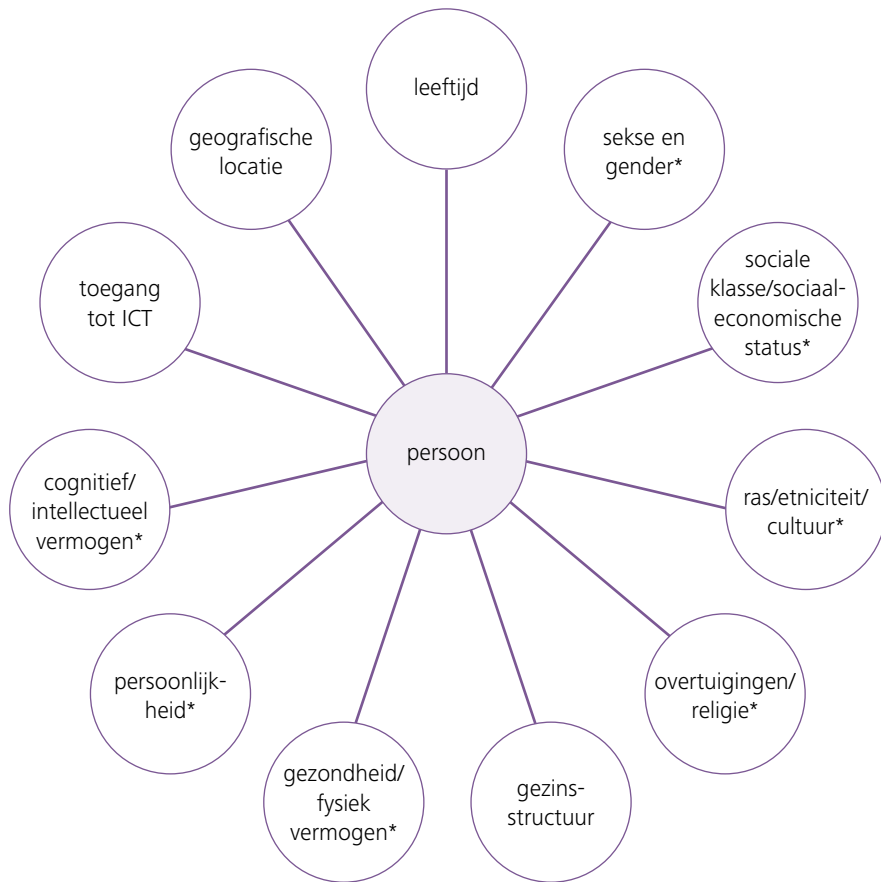
4. Er is behoefte aan het vinden van het juiste evenwicht tussen gelijkheid en diversiteit. Wanneer bedreigt het tolereren of stimuleren van diversiteit de maatschappelijke samenhang – of de samenhang in school of klas? En omgekeerd, zou het streven naar sociale cohesie als bedoeld of onbedoeld effect kunnen hebben dat degenen die anders zijn worden uitgesloten? Het opheffen van de spanning tussen deze twee is een voortdurende uitdaging voor overheden, schoolbestuurders en leraren.
5. De theorie van belangenconvergentie (het samenvallen van meerdere belangen) helpt verschuivingen in gedrag en beleid verklaren. Hoewel het waardevolle inzicht in de manier waarop verandering tot stand komt, is het zeker niet feilloos.
6. De categorieën van verschil kunnen elkaar overlappen. De identiteit van een individu is samengesteld uit diverse combinaties en varianten van categorieën van verschil. Er zijn bijvoorbeeld duidelijke aanwijzingen voor snijpunten tussen etniciteit, gender en klasse die prestaties beïnvloeden.
7. Er moet aandacht worden gegeven aan de vele factoren, al dan niet in combinatie met elkaar, waardoor menselijke verschillen ontstaan. Dit zijn bijvoorbeeld: evolutie, globalisering, armoede, geografische locatie, genetisch materiaal, neurologie, milieuvervuiling, culturele waarden, conflicten, rampen, socialisering, politiek, economie, technologie, hulpmiddelen, opvoeding, dieet, xenofobie en onderwijs.
8. Mensen zijn genetisch gelijk op belangrijke identiteitskenmerken. Hoewel de genetische variatie tussen groepen mensen tamelijk klein is, wordt een aanzienlijke variatie in opleidingsniveau verklaard door genetische factoren.
9. Er moet ook vanuit evolutionair perspectief naar diversiteit worden gekeken. Menselijke variatie is, in ieder geval voor een deel, te verklaren uit het feit dat wij als soort vrijwel ieder stuk land op aarde hebben gekoloniseerd, en dat elk van deze diverse omgevingen ons psychologisch ontwerp heeft vormgegeven en dat blijft doen.
10. Veel verschillen zijn klein, zelfs als ze statistisch significant zijn. Hoewel veel bevindingen in dit boek verwijzen naar statistisch significante verschillen binnen de verschillende categorieën, moeten we weten wat het praktische belang is van elk van die verschillen. Een hiermee samenhangend punt om te onthouden is dat er een aanzienlijke diversiteit bestaat binnen de verschillende besproken categorieën van verschil.
11. Economische overwegingen spelen zowel een rol bij de pogingen (het ontstaan van) de verschillende achterstanden te begrijpen, als bij mogelijke oplossingen om ze weg te werken.
12. Onderwijs moet worden gezien als een gelaagd en veelzijdig concept waarbij men ook rekening moet houden met zaken als de keuze van ouders, inclusief onderwijs en werken op basis van bewezen effectieve aanpakken en methoden.
13. Kinderen die afkomstig zijn uit een klasse, gender, culturele of religieuze achtergrond die ver-

schilt van de heersende normen en verwachtingen van scholen, kunnen ernstig in het nadeel zijn. Deze scheiding brengt ons op de gedachte van cultureel en sociaal kapitaal, en onderwijs dat kritisch is over de heersende norm.

14. Overal ter wereld wordt steeds vaker van onderwijsprofessionals verwacht dat ze zich baseren op wetenschappelijk onderzoek bij het plannen, implementeren en evalueren van hun onderwijs. Ook dit boek is met name gericht op het verzamelen en interpreteren van onderzoeksresultaten.
15. We moeten rekening houden met het feit dat we leven in een wereld van 'verstorende technologieën'. Technologische en digitale ontwikkelingen zullen hun invloed hebben op de arbeidstoekomst van onze kinderen. Veel banen zullen verdwijnen of ingrijpend veranderen. Dit zal met name impact hebben op leerlingen die op het laagste niveau of zonder diploma's de school verlaten.
16. Informatie- en communicatietechnologie (ICT) beïnvloedt in toenemende mate wat, waar en hoe we lesgeven, maar niet alle kinderen zijn in de positie om ervan te profiteren. Dit is jammer, want er zijn steeds meer aanwijzingen dat ICT-toepassingen leerlingen, ongeacht hun achtergrond, kan ondersteunen en motiveren om te presteren.
17. In plaats van te proberen onderwijsprogramma's aan te passen voor de doorsneeleerling, is het beter ons te richten op individualisering of, zoals sommigen zeggen, 'personalisering'. De focus ligt daarbij op de uniciteit van het individu.
18. *Universal Design for Learning* focust op manieren om ervoor te zorgen dat alle leerlingen altijd toegang hebben tot alle aspecten van het leren: het lesprogramma, het toetsen, het lesgeven, de inrichting van het lokaal enzovoort.
19. Het is van belang om achterstanden vroegtijdig te signaleren en hier zo snel mogelijk op te interveniëren. Dat laatste heeft twee betekenissen: (a) voorschoolse voorzieningen; en (b) de vroege identificatie van en remedial teaching voor leerlingen die onvoldoende vooruitgang laten zien en leerlingen met probleemgedrag.

1.7 De opbouw van het boek

Hierna volgt mijn indeling van de kenmerken van diversiteit en vragen die opkomen over hun belang voor het onderwijs (zie figuur 1.1). Vervolgens noem ik de belangrijkste vragen die ik zal behandelen voor elk terrein dat in dit boek worden besproken: sekse en gender; sociaaleconomische status; ras, etniciteit en cultuur; overtuigingen en religie; en vermogens.

Figuur 1.1 Indeling van kenmerken van diversiteit

Sekse en gender

Tot voor kort zijn we er altijd van uitgegaan dat er twee geslachten bestaan, maar in de afgelopen jaren hebben we onze opvattingen hierover moeten herzien om ruimte te bieden aan verschillen in seksuele geaardheid en genderidentiteit, dat wil zeggen lesbisch, homoseksueel, biseksueel en transgender (lhbt). Hoewel mannen en vrouwen meer overeenkomsten dan verschillen hebben qua psychologische natuur, vertonen ze veel verschillen in hun gedrag. Ik stel de volgende vier hoofdvragen aan de orde: (1) Wat zijn de verhoudingen van sekse/gender in de wereld? (2) In welk opzicht zijn genders verschillend? (3) Wat veroorzaakt genderverschillen? (4) Hoe moet het onderwijs omgaan met genderverschillen? Ik verwijs naar onderzoek naar de genderkloof in het algemeen, met name in ontwikkelingslanden in het heden en in ontwikkelde landen in het verleden.

Sociale klasse/socialeconomische status

De meeste samenlevingen – zowel vroeger als nu – zijn gelaagd, meestal op basis van de relatieve

* de focus van dit boek

sociaaleconomische status van hun leden. Ik onderzoek kwesties als: (1) Wat is het verband tussen sociaaleconomische factoren en onderwijsprestaties en gedrag? (2) Welke invloed hebben sociaaleconomische factoren op leerlingen? (3) Hoe moet het onderwijs zich aanpassen aan eventuele sociaaleconomische verschillen binnen hun leerlingenpopulatie? (4) Hoe kan onderwijs het best worden ingezet in arme samenlevingen met beperkte middelen?

Ras/ethniciteit/cultuur

Vaak bestaan er in een samenleving groepen mensen die een systeem van waarden, overtuigingen, betekenissen en levenswijzen delen en dat overdragen van de ene generatie op de andere. Soms maken deze groepen de meerderheid uit in het land waarin ze leven; soms zijn ze in de minderheid. Samenlevingen overal ter wereld worden steeds multi-etnischer en multicultureler, vaak als gevolg van migratie. Ik stel vragen aan de orde als: (1) Wat wordt bedoeld met ras, ethniciteit en cultuur? (2) Welk bewijs is er voor een verband tussen ras/ethniciteit/cultuur en onderwijsprestaties? (3) Kunnen ras/ethniciteit/cultuur worden onderscheiden van sociaaleconomische status? (4) Wat zijn de educatieve implicaties van ras/ethniciteit/cultuur? In het bijzonder: (a) wat betekent het om te zorgen voor cultureel gevoelig of cultureel ontvankelijk onderwijs? (b) wat is er nodig voor multicultureel of bicultureel onderwijs? (c) zijn er universele waarden die culturen overstijgen die onderwijsprofessionals aan alle leerlingen moeten bijbrengen, bijvoorbeeld door wereldburgerschap? (d) welk taalbeleid moet er worden toegepast?

Overtuigingen/religie

Veel mensen geloven in een god of een groep goden, of hebben belangen of overtuigingen die zeer belangrijk voor hen zijn. In dit hoofdstuk onderzoek ik het verband tussen godsdienst/overtuigingen en onderwijs, met name: (1) In welke mate brengen verschillende landen een scheiding aan tussen kerk en staat in het onderwijs, en wat is daarvan de invloed op de verplichting om de persoonlijke religieuze visie van leerlingen te respecteren? (2) Welke invloed heeft een dergelijke scheiding op de gerichtheid van leerlingen op en hun betrokkenheid bij schoolpraktijken en -curricula? (3) Is er een pleidooi te houden voor het oplossen van het dualisme tussen het godsdienstige en het seculiere in het onderwijs?

Vermogens

Zoals te zien is in figuur 1.1 strekt talent zich uit over drie hoofddomeinen:

- **Gezondheid en fysiek vermogen** – Mensen verschillen in gezondheid en fysiek vermogen, waarbij sommigen uitblinken en anderen beperkingen hebben. Vragen die hier opkomen zijn onder meer: (1) Welke verschillen zijn er in de gezondheid en het fysiek vermogen van individuen? (2) Welke effecten hebben zulke verschillen op onderwijs en beroepen? (3) Hoe moeten scholen zich aanpassen aan lichamelijke verschillen die uiteenlopen van uitzonderlijke bekwaamheid in sport tot lichamelijke beperkingen? In het bijzonder: (a) Welke doelen worden gediend met lichamelijke opvoeding en lichamelijke therapie? (b) Wat is het verband tussen

lichamelijke opvoeding/therapie en cognitieve ontwikkeling? (c) Moeten scholen een rol spelen in de ontwikkeling van fysieke vaardigheden zoals sporten? (d) Hoe kunnen verschillende sporten worden aangepast zodat rekening wordt gehouden met lichamelijke beperkingen? (e) Zijn de Special Olympics nuttig? (e) Welke rol speelt onderwijs in het verminderen of uitbannen van ziekten als hiv/aids?

- **Persoonlijkheid** – Persoonlijkheid speelt een belangrijke rol in de relatie van kinderen met hun leeftijdsgenoten en leraren, doordat zij van invloed is op gedrag in de klas en bijdraagt aan leerprestaties. Een disfunctionele persoonlijkheid vormt een bijzondere uitdaging voor leraren en gezinnen doordat die soms risico's in zich draagt voor de kinderen zelf en voor hun leeftijdsgenoten. Ik richt me op brede domeinen zoals temperament, hechting, motivatie, angst, gedragsstoornissen, agressie en depressie. Hierbij horen vragen als: (1) Welke verschillen in persoonlijkheid zijn er? (2) Waar komen de verschillende karaktertrekken vandaan? (3) Hoe kunnen en moeten scholen zich aanpassen aan persoonlijkheidsverschillen? (4) Moeten en kunnen scholen ingrijpen om de persoonlijkheid van kinderen te veranderen?
- **Cognitief/intellectueel vermogen** – De cognitieve/intellectuele ontwikkeling omvat de constructie van denkprocessen (waaronder onthouden, redeneren, probleemoplossing en informatieverwerking) en de toepassing daarvan om belangrijke aspecten van ontwikkeling te realiseren. Een dergelijke ontwikkeling verschilt van persoon tot persoon en strekt zich uit van geniale begaafdheid tot intellectuele beperkingen. Vragen die hierbij moeten worden bekeken zijn: (1) Wat is de variatie in intellectueel/cognitief functioneren? (2) Leren mensen met intellectuele beperkingen of juist begaafdheid anders dan andere mensen? (3) Welk soort onderwijs is het geschiktst voor kinderen die verschillend intellectueel/cognitief functioneren?

Behalve deze 'grote vijf' zijn er nog vier terreinen van diversiteit. In dit boek ontbreekt de ruimte om ze uitgebreid te bespreken, maar ik zal ze wel kort aanstippen in de hoofdstukken waar het past. Deze terreinen omvatten leeftijd, gezinsstructuur, geografische locatie en toegang tot ICT.

- **Leeftijd** – Na onze geboorte doorlopen we de fasen van de vroege jeugd, kindertijd, adolescentie, volwassenheid en ouderdom, tot onze dood. Leeftijd vormt een basis voor veel sociale differentiatie en gelaagdheid die plaatsvinden in alle samenlevingen, niet in de laatste plaats in het onderwijs. Dit roept verscheidene vragen op: (1) Hoe veranderen mensen biologisch, psychologisch, sociaal en emotioneel naarmate ze ouder worden? (2) Wat vertelt de ontwikkeling van het brein ons over verschillen op basis van leeftijd? (3) Bestaat leeftijdsdiscriminatie bij kinderen? (4) Wat zijn de implicaties van leeftijdgerelateerde factoren voor het onderwijs? In het bijzonder: (a) wat is de onderbouwing voor op leeftijd ingedeeld onderwijs, met name in het licht van de groeiende ontwikkeling van webbased leermogelijkheden? (b) op welke leeftijd moeten kinderen beginnen met school? (c) zou zittenblijven mogelijk moeten zijn, of sociale bevordering van leerlingen die niet kunnen voldoen aan bepaalde normen voor hun leeftijdsgroep?
- **Gezinsstructuur** – In de meeste landen zijn gezinnen op vele manieren veranderd, en in de

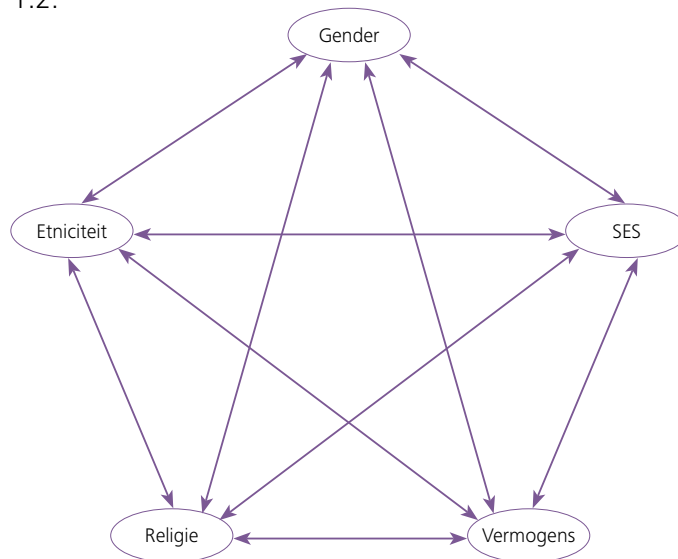
meeste landen is het geboortecijfer gedaald sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw. Als gevolg hiervan is de gemiddelde omvang van een huishouden teruggelopen. Hoewel het beeld van het kerngezin of het meergeneratiegezin dat het hele leven bij elkaar blijft in de meeste landen nog steeds de norm is, is dat beeld aan het veranderen. In de westerse landen krijgt de gezinseenheid een steeds grotere verscheidenheid aan vormen, als gevolg van een groter aantal echtscheidingen, tweede huwelijken, samengestelde en stiefgezinnen, en volwassenen die nooit getrouwd zijn of bewust kinderloos zijn. Daarbij komen vragen op als: (1) Welke veranderingen in gezinsstructuur doen zich voor? (2) Welke effecten hebben veranderingen in gezinnen op de leerresultaten van kinderen? (3) Welke mechanismen verbinden gezinsstructuur en veranderingen in gezinnen aan resultaten van kinderen? (4) Wat is het educatieve belang van veranderingen in de gezinsstructuur?

- **Geografische locatie** – Hoewel er een groeiende trend zichtbaar is richting urbanisatie, blijft het een feit dat veel mensen in landelijke gebieden wonen, waarvan sommige behoorlijk geïsoleerd zijn. Momenteel woont meer dan de helft (54 procent) van de wereldbevolking in grote of kleinere steden, maar er wordt voorspeld dat tegen 2050 circa 64 procent van de ontwikkelingslanden en 86 procent van de ontwikkelde landen geurbaniseerd is.⁵ Volgens een recente schatting van de Verenigde Naties zal vrijwel de hele bevolkingsgroei in de wereld tussen 2015 en 2030 plaatsvinden in de steden. Migratie bepaalt een groot deel van deze toename in urbanisatie, waardoor steden steeds diversere plekken worden om te leven.⁶

Er zijn vaak duidelijke verschillen tussen stedelijke en landelijke bevolkingsgroepen. Aan de ene kant hebben landelijke plaatsen een lage bevolkingsdichtheid, zijn ze gewoonlijk cultureel homogeen en is het opleidingsniveau er laag. Aan de andere kant worden steden gekenmerkt door een groot aantal verschillende mensen op een zeer beperkte ruimte – die meestal vreemden voor elkaar zijn, waardoor er een scala aan subculturen ontstaat die invloed op elkaar hebben. Stedelijke gebieden bieden gelegenheid voor een hogere levensstandaard, een hogere levensverwachting en een hogere geletterdheid. Voor vrouwen wordt urbanisatie geassocieerd met betere toegankelijkheid tot de arbeidsmarkt, een lager geboortecijfer en meer zelfstandigheid. In steden zijn echter ook grote concentraties van armoede te vinden.¹³¹ Nergens is de toename van ongelijkheid zichtbaarder dan in stedelijke gebieden, waar rijke gemeenschappen bestaan naast, en afgescheiden zijn van, sloppenwijken en achterstandswijken.⁷

- **Informatie- en communicatietechnologie (ICT)** – In de afgelopen jaren heeft de ontwikkeling van computertechnologie een enorme vlucht genomen. Met ICT kunnen gebruikers informatie verkrijgen, opslaan, overdragen en manipuleren. ICT heeft een steeds grotere invloed op de inhoud van curricula en het lesgeven. Helaas hebben niet alle kinderen toegang tot goede ICT. Dit heeft verschillende redenen, waaronder armoede of een laag inkomen in het gezin, of ouders of leraren die niet vertrouwd zijn met het gebruik van ICT. Het gevolg is wat een 'digitale kloof' wordt genoemd, die sociale inclusie in deze tijd kan verhinderen. Deze vragen zijn van belang: (1) In welke mate hebben mensen toegang tot moderne ICT? (2) Welke factoren bepalen deze toegang? (3) Wat zijn de educatieve implicaties van verschillen in toegang tot ICT?

Dit boek richt zich op vijf hoofddomeinen van diversiteit en hun snijpunten met elkaar, zoals weer-gegeven in figuur 1.2.

Figuur 1.2 Domeinen van diversiteit en hun snijpunten

Conclusie

Menselijke diversiteit is zowel aantrekkelijk als afstotelijk, afhankelijk van tijd en plaats – en van de persoon. Vroeger en nu hebben verschillende categorieën van diversiteit discriminatie en zelfs vervolging uitgelokt. Daarentegen worden sommige categorieën juist gewaardeerd en nagestreefd.

Gezien de toenemende diversiteit in veel westerse landen is er een dringende noodzaak om het verschijnsel te begrijpen en beleid te ontwikkelen om een eerlijke en rechtvaardige plaats te geven aan degenen die afwijken van de 'hoofdstroom'. Deze uitdaging is een van de grootste waarmee samenlevingen, onderwijssystemen, scholen en klassen overal ter wereld geconfronteerd worden. Als er geen passend beleid en passende praktijken worden ontwikkeld om hiermee om te gaan, ontstaat het gevaar dat het conflict tussen landen en groepen verergert, wat leidt tot politieke onvrede die de stabiliteit van samenlevingen kan bedreigen en de mensenrechten en het welzijn van degenen die 'anders' zijn in gevaar kan brengen. Ik hoop dat dit boek het begrip van menselijke diversiteit kan vergroten en dat het onderwijs de uitdaging ervan succesvol kan aangaan.

¹ Vertovec, 2007, pag. 1024-1054.

² Burbules, 1997, pag. 97-116.

³ United Nations Development Programme, 2004.

⁴ Idem.

⁵ *The Economist*, 27 oktober 2012.

⁶ United Nations Population Fund, 2015.

⁷ Tacoli, 2012.